

УДК 327

DOI 10.30970/vir.2019.46.0.10366

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ЗМОВИ 1939 РОКУ

Олександра Сагайдак, Микола Рожик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 2394-132,
e-mail: oleksandrasagajdak@gmail.com*

Висвітлено події війни 1939 р. між нацистською Німеччиною і Польщею, які вимагають подальшого докладного вивчення та всебічного аналізу. Щоб наблизитись до об'єктивного висвітлення тогочасних подій і встановити історичну правду, сучасні дослідники долають численні фальшиві стереотипи, спричинені відомими реаліями.

Ще й досі у наукових дослідженнях трапляються судження, що у війні з Польщею агресором була тільки Німеччина, а СРСР став жертвою обману. Його поведінка на міжнародній арені зумовлювалася обставинами, які нібито, не залежали від справжніх намірів і бажань радянського режиму. Типовим виразником і активним творцем такого міфу є, зокрема, історик Г. Городецький [2]. Насправді Й. Сталін у виступі на засіданні Політбюро ЦК ВКП/б/ 19 серпня 1939 р. не залишив жодних сумнівів щодо агресивних намірів радянського керівництва і його прямої участі у розв'язанні Другої світової війни.

Фактично війна як з боку Третього рейху, так і СРСР проти Польщі мала загарбницький характер і була прелюдією до завоювання та панування над Західною Європою обидвох тоталітарних держав. На фоні цих подій «українське питання», доля західноукраїнського населення, трагедія польського та українського народу, масові репресії та винищення жителів Західної України набувають принципово іншого значення, ніж про це твердять автори – захисники позиції СРСР.

Ключові слова: договір; колективна безпека; «українське питання»; переговори; Друга світова війна.

Влітку 1939 р. « найбільші тирани новітньої історії Адольф Гітлер і Йосиф Сталін змогли порозумітися щодо поділу Східної Європи на сфери впливу, який необхідно було здійснити у спільному воєнному поході проти створеної у 1919 р. Версальської системи» [8]. Коли домовленість була досягнута і зафіксована у пакті Ріббентропа-Молотова 23 серпня 1939 р., то вона вразила світ як вибух бомби. Як дійшло до створення такого дивного на перший погляд альянсу? На це дають відповіді офіційні документи і свідчення. Напередодні

укладення пакту з Москвою, Гітлер 22 серпня 1939 р. оголосив командувачам усіма видами збройних сил на нараді у Обервальдберзі, що він з осені 1938 р. вирішив йти разом з радянським вождем. «Сталін і я – єдині які дивимось у майбутнє. Так в найближчі тижні на німецько-радянському кордоні подам руку Сталіну і ми спільно з ним приступимо до нового поділу світу ... Генерал-полковник Браухіч обіцяв мені війну з Польщею завершити впродовж декількох тижнів. Якщо б він мені доповів, що буде потрібно навіть два або один рік для цього, я б не віддав наказу про наступ і договір уклав би не з Росією, а з Англією. Ми не можемо вести тривалу війну...» [22, с. 71]. Нацистський фюрер планував, що Польська держава буде спустошена і заселена німцями. Він був переконаний, що договір з Польщею був тільки виграшем в часі. Росія не зацікавлена в збереженні Польщі, маючи на увазі договір про ненапад 1934 р. Авантюризм задумів фюрера визнавали і високопоставлені нацистські керівники. «...Якщо ми програємо цю війну, то нехай нас береже Господь», – вихопилося у Г. Герінга 3 вересня, коли Англія оголосила себе в стані війни з Німеччиною [27, с. 207].

Зі свого боку Сталін та його оточення будь-що прагнули розв'язати війну у Європі і в цьому їх заохочував Гітлер. У великій і підступній грі використали й «українську проблему». Наприкінці листопада 1938 р. дискусія про Карпато-Україну, як німецьку ідею П'ємонт, затихла. Найвищі німецькі кола вирішили відійти від її втілення і займатися спорадично, відповідно до політичних потреб, тільки проблемою Великої-України [5, с. 253].

У такий спосіб Берлін хотів забезпечити для себе найсприятливіші умови для розв'язання польського питання, адже можна було загравати почергово як з Варшавою, так і з Москвою, розставляючи акценти стосовно майбутнього західноукраїнських земель і України.

Не менш важливим було і те, що Сталін довіряв Гітлерові, навіть тоді, коли його серйозно попереджали дипломати, розвідники, воєначальники і зарубіжні політичні діячі про віроломні наміри Німеччини. Уже після подій 1939 р., через два тижні після підписання «плану Барбаросса», його текст розвідка передала до Москви, а військовий аташе Г. Суслопаров з Парижа 21 червня попередив, що Німеччина нападе наступного дня. Навіть тоді кремлівський лідер не вірив у підступність Гітлера. Він написав на донесенні: «Дізнайтеся хто автор цієї провокації і покарайте його!» [18].

Після візиту до Гітлера 6 січня 1939 р. польський міністр закордонних справ Ю. Бек у розмові з І. Ріббентропом висловив своє задоволення запевненнями фюрера, що рейх не цікавиться «велико-українським питанням». Німецький міністр уточнив, що хоча Третій рейх і має інтереси стосовно України під радянським пануванням, але лише наскільки це не шкодить Польщі [5, с. 265]. Ріббентроп, порушуючи «українське питання» не тільки стосовно Карпатської України, а й Великої України, підтвердив, що фюрер цікавиться «російською Україною» лише наскільки це може підірвати інтереси СРСР всюди, де це можливо, так як це Росія робить Німеччині, і запропонував Ю. Беку співпрацювати в «українській справі». «Ми ніколи не оперували в жодній

спосіб польськими українцями», – заявив рейхсміністр. Він висловився за те, щоб Польща дістала спеціальні прерогативи в українській справі і змогла б оволодіти Україною аж до Києва. За це від Варшави вимагалось виразнішої антирадянської позиції. У відповідь на запитання Ріббентропа, чи поляки відмовляються від претензій Ю. Пілсудського стосовно України, Бек відповів, що «вони планували в Києві і ті претензії ще живі й тепер» [31, с. 181, 188–189].

Інтриги навколо Закарпатської України виразно показали, як розв'язуватиметься «українське питання» і яка його роль у задоволенні інтересів Німеччини і СРСР.

Правлячі кола Речі Посполитої не заперечували проти намірів Берліна й підтримали плани захоплення Закарпатської України Угорщиною [5, с. 267].

«Нью-Йорк Таймс» 13 березня 1938 р. писала: «З усіх неймовірних епізодів в розпаді Чехословаччини, які мали місце впродовж останніх трьох років в Карпатах – український є найфантастичнішим» [42, с. 39].

Отже, Берлін збурював політичні амбіції Варшави для того, щоб нічого суттєво не змінилося в політиці щодо українців у межах Польської держави, й підігрівав бажання польських правлячих кіл заволодіти іншими українськими землями. З іншого боку, це мало б схилити СРСР до антипольських заходів. Щоправда Сталін проводив свою власну, не менш підступну гру стосовно Польщі. Якщо Гітлер 13 березня 1939 р. знову підтвердив, що «Німеччина не має жодних зацікавлень на схід від Карпат» [31, с. 194], то у Москві Карпатську Україну розглядали як пункт українського самостійницького руху і були переконані, що це найбільша загроза для Радянського Союзу. Кремль вважав, що «в цій справі він має спільні інтереси з Польщею» [42, с. 39]. Тому в СРСР не прозвучало й слова на захист «єдиноправних братів-українців» у Закарпатті, коли його окупувала Угорщина. У Москві це зустріли з розумінням і, своєю чергою, СРСР не протестував, коли Німеччина захопила Чехословаччину.

Оскільки німецько-польська співпраця на засадах антикомінтернівського пакту не склалася і до координації дій проти СРСР не дійшло, до того ж проблема Гданська продовжувала загострюватися, то Берлін рішуче повернув до пошуку порозуміння з Радянським Союзом, в тому числі і в «українському питанні» [41, с. 153]. Такий поворот співпадав з намірами Сталіна. У доповіді Політбюро ЦК ВКП/б/ 19 вересня 1939 р., саме тоді вели переговори з делегаціями Англії і Франції у Москві про гарантії колективної безпеки, він висловився однозначно: «Якщо ми укладемо договір про взаємодопомогу з Францією і Великобританією, Німеччина відмовиться від Польщі. Війна буде попереджена. Якщо ми приймемо пропозицію Німеччини про укладення з нею пакту про ненапад, вона, звичайно ж, нападе на Польщу, і втручання Англії та Франції в цю війну стане неминучим. Західна Європа буде охоплена серйозними хвилюваннями і безпорядками. В інтересах СРСР – Батьківщини трудящих, щоб ця війна тривала якнайдовше з метою виснаження сторін. СРСР буде надавати допомогу сьгоднішній Німеччині постачаючи її сировиною і продовольчими товарами. Власне по цій причині ми повинні погодитися на укладення пакту ... У нас буде широке поле діяльності для розвитку світової революції» [18].

Отож для розширення радянської імперії і досягнення світового панування «імперіалістичні хижаки» мали перегризтися у смертельній боротьбі, виснажуючи один одного [6, с. 9]. СРСР хотів «втягнути Європу у війну, самому залишаючись нейтральним», а коли противники взаємно виснажаться, кинути на шальку терезів всю могутність Червоної Армії» [33, с. 51].

Для здійснення далекосяжних намірів та їх прикриття і у Сталіна, і у Гітлера стосовно «польської проблеми» і «українського питання», як першого етапу поділу Європи, була єдина формула – обмежити Польщу етнографічними кордонами. Як пізніше Сталін доводив У. Черчіллю та Е. Ідену, навіть просування військ у Східній Європі 1939 р. відбувалося не на підставі радянсько-німецького пакту, а з урахуванням етнографічних кордонів [38, с. 351 – 352]. Наслідки німецько-польської війни, до якої долучився і Радянський Союз, логічно обумовлені, якщо зважати на це, що Сталін ще напередодні воєнних дій говорив: «Ми ніколи не були гарантами Польщі і ніколи ними не станемо» [29, с. 72]. Коли Червона Армія вторглася в Західну Україну і Західну Білорусію, то посилення офіційних радянських кіл на моральний обов'язок і братні почуття, які зобов'язують надавати допомогу «єдинокровним братам», було лише розхожою «формулою» [12]. Навіть Ріббентроп у вересні 1939 р. іронізував з заяви В. Молотова про «братню допомогу» СРСР Західній Україні: «А чому він не надавав руки майже двадцять років» [17].

На думку одного з керівників зовнішньої політики СРСР М. Литвинова, Сталін не був професіоналом у галузі європейської політики. «Західний світ, західна політика йому не під силу, – висловлювався у вузькому колі друзів Народний комісар закордонних справ, – цю політику він не подуває» [34, с. 171]. Очевидно, це і була одна із причин, яка зумовила таємні контакти Сталіна з Гітлером, тоді коли він робив вигляд, що веде переговори з Англією та Францією. За свідченням західного автора І. Айлінга, економічний компроміс між Німеччиною і СРСР вилився «у злочинний політичний альянс, що призвів до розділу Польщі, а також поділу Європи на імперські сфери впливу. Обидві держави з малоприхованою ворожістю ставилися до Польщі» [34, с. 221].

Радянське керівництво охоче погодилося з пропозиціями Берліна стосовно розподілу сфер інтересів, в тому числі і західноукраїнських земель. «За нейтралітет Радянського Союзу у війні між Німеччиною і західними державами Гітлер заплатив більшовикам дозволом на загарбання українських і білоруських земель» [12, с. 119].

Навесні – влітку 1939 р. московські можновладці опиралися на протиправні принципи і стереотипи, апробовані у внутрішній політиці, які були, на їхню думку, ефективними. У зовнішній політиці Сталін не гребував методами й засобами, якими користувалися нацисти [1]. Це, безперечно, давало негайні короточасні плюси, проте згодом принесло чимало лиха народам Радянського Союзу. Коричнево-червоний альянс німецьких нацистів і великоруських націонал-більшовиків став можливим завдяки тому, що обидва тоталітарні режими прагнули загарбати й тримати в покорі сусідні народи. Крім того, вони єдиним фронтом виступали проти спільного ворога – демократичних свобод.

Основою більшовицької ідеології було те, що революція розповсюджується ефективніше, якщо капіталістичні держави будуть знищуватися у цій війні між собою. Показовим щодо цього став епізод 21 серпня 1939 р., коли відновилися переговори між СРСР та місіями Англії та Франції. Тоді ад'ютант наркома К. Є. Ворошилова передав йому записку секретаря Сталіна Поскрєбишева. «Клим! Коба сказав, щоб ти згортав шарманку». Ворошилов слухняно виконав волю вождя – переговори були перервані. Натомість 23 серпня В. М. Молотов прийняв Й. Ріббентропа [19].

Про те як відбувалося «визволення» західноукраїнських земель, свідчать офіційні заяви як Берліна, так і Москви: 22 серпня 1939 р. Гітлер перед своїми військовими заявив: «Знищення поляків – наш найперший і найважливіший обов'язок. Навіть якщо війна спалахнула б на Заході, то знищення Польщі мусить бути нашим першим завданням... Будьте не милосердні! Будьте брутальні!» [14, с. 175].

Коли Англія та Франція оголосили 3 вересня війну Німеччині, Ріббентроп звернувся до радянського уряду не зволікати і мобілізувати свої сили проти Польщі і окупувати територію, визначену секретним протоколом.

Радянська верхівка розгорнула підготовку до війни ще за 5 років до того, як її розпочав Гітлер. Гігантський військовий бюджет СРСР і агресивні дії 1939 р. не залишають сумнівів щодо геополітичних намірів більшовиків. Війну планували як наступальна. Навіть далеко неповна статистика військових приготувань і можливостей це підтверджує. До вересня 1939 р. СРСР зосередив на західних кордонах 600 тисяч військ, близько 4 тисяч танків, 5,5 тисяч одиниць артилерії, 2 тисяч літаків. При цьому радянський уряд жодного слова не сказав про занепокоєння становищем українців у Польщі. До того ж, 19 серпня Сталін наказав подвоїти кількість стрілецьких дивізій, яких і так було більше, ніж у будь-якої армії світу. В той самий день гігантська машина мобілізації для війни була запущена у нестримний рух, який, у будь-якому випадку, та за будь-якого міжнародного становища, робив Другу світову війну абсолютно неминучою. Начальник радянського генштабу Б. М. Шапошников висловився так : «Повернення до мирного часу бути не може». Невдовзі «нейтральний Сталін сформував артилерійських полків і танкових дивізій більше ніж, у всіх державах світу разом узятих» [32, с. 124–140].

До початку війни з Польщею Німеччина повністю відмобілізувала 103 дивізії з загальним особовим складом 3 754 тис. Зі свого боку, Б. М. Шапошников на переговорах військових місій Англії, Франції і СРСР заявив, що в разі нападу Третього рейху на сусідні держави Радянський Союз за 8 – 20 днів готовий виставити 120 піхотних і 16 кавалерійських дивізій, 5 тисяч стволів важкої артилерії, 9 – 10 тисяч танків і від 5 до 5,5 тис. бойових літаків [4, с. 170–171]. Наміри Москви прояснюються і тим, що витрати на оборону у держбюджеті у передвоєнні роки сягнули майже чверті усіх видатків. Загалом 1939 р. вони досягли 25,6 % [25]. Отже, можливості військової машини СРСР справді були вражаючими.

Відомо, що проти 6-ти польських армій (30 стрілецьких дивізій, 22 кавалерійські бригади і 10 резервних дивізій), які нараховували до 50 тис. старшин і 1,7 млн солдатів, німці за планом «Вайс» зосередили 5 армій під командуванням генерала фон Бока [34, с. 236]. За такого співвідношення сил Польща була приречена на поразку. Якщо дії Вермахту у війні 1939 р. достатньо відомі, то наступ Червоної Армії в компартійній історіографії характеризувався як «третій визвольний похід». Червона Армія рушила в Польщу 17 вересня 1939 р. під бойовим гаслом: «Всім полякам, панам і собакам собача смерть!» [21, с. 404]. Командувач Українським фронтом, створеним для бойових дій проти Війська Польського, Б. М. Тимошенко закликав західноукраїнське населення: «Зброєю, косами, вилами і сокирами бий вічних ворогів – польських панів» [26, с. 96].

Розгортання воєнних дій СРСР проти Польщі розпочалося через два дні після підписання у Москві перемир'я з Японією. Очевидно, що спільний радянсько-німецький план розгрому Польської держави все-таки розробили й почали втілювати. Є деякі докази того, що «ідея співпраці була розглянута як у Москві, так і в Берліні» [11, с. 31].

З німецької та радянської сторони намагались розіграти українську карту у війні проти Польщі. При цьому Берлін розраховував використати особливі стосунки з ОУН для дестабілізації внутрішнього становища Речі Посполитої. Ідею загального антипольського повстання з початком війни виношували старшини УГА – члени «Молодої громади» у Львові. Однак розвиток подій у цьому напрямі не відбувся.

Усвідомлюючи масштаби можливої трагедії, західноукраїнські політичні і громадські провідники погоджувались співпрацювати з польськими патріотичними силами у протистоянні зовнішній небезпеці. Ще 1936 р. керівництво УНДО попереджало про загрозу Польщі з боку СРСР «першим, а тому найстрашнішим ударом зі сходу. Німеччина з свого боку, наголошували українські лідери, теж загрожує Польщі з заходу». При цьому керівники УНДО, як і інші західноукраїнські діячі, констатували, що «по 20-ти літах державного життя Польща... не здобулася й не зуміла створити собі якихось тривалих й окреслених внутрішніх форм існування. Все всередині кипить й бурлить, все ферментує й насправду не раз приходиться повторювати... ніхто не знає якою є польська політика» [15, с. 29-30]. Кедрин-Рудницький у газеті «Діло» писав: «У польсько-німецькій конфронтації не бачимо ніякого інтересу ані для поляків, ані для українців». Це була виважена оцінка. Він зазначав, що війна яка залишить «у найбільш привілейованому становищі совіти, – не лежить у нашому інтересі» [10].

Голова УНДО В. Мудрий на засіданні ЦК УНДО 22 квітня 1939 р., передбачаючи можливий розвиток подій, наголошував, що у війні, яка назриває, «український народ має стати не підметом, а предметом зацікавлених сил» [20]. Реально конструктивна політика Варшави щодо українців, на думку лідерів УНДО – впливової західноукраїнської політичної партії, могла дати Польській державі «дуже поважні користі». «Понад 6 млн українського населення означає,

що у можливій війні кожний 4-й вояк польської армії буде українцем – це сотні тисяч під зброєю». З іншого боку, українські політичні сили вважали, що Західна Україна могла б «зреволюціонувати Наддніпрянщину» і стати «муром проти більшовизму» [15, с. 30, 32].

З початком воєнних дій В. Мудрий увійшов у контакт з проводом Польської соціалістичної партії (PPS) і разом з представником Західної Білорусії Яремичем погоджувався увійти до Ради Народової, яка мала організувати заходи для захисту східних кордонів. Однак навіть перед загрозою розгрому держави, польські лідери, (зокрема, В. Сікорський) відмовилися від такої співпраці [39, с. 56], а 25 травня 1939 р. В. Мудрий і генеральний секретар УНДО В. Целевич зустрілися з головою Ради Міністрів Польщі, дивізійним генералом Ф. Славой-Складовським, котрий одночасно був і міністром внутрішніх справ, щоб знайти можливості для українсько-польської співпраці. Як депутат сейму В. Мудрий офіційно заявив, що українці виконують обов'язок з захисту держави у час німецької агресії. Митрополит А. Шептицький у спільному з верхами католицької церкви зверненні до віруючих теж закликав до захисту держави від зовнішньої небезпеки. Офіційна влада не прислухалася до доброзичливих голосів. Натомість 31 серпня 1939 р. поліція провела масові арешти українських діячів, членів ОУН, греко-католицьких священників. Кілька тисяч з них було інтерновано. Маршал Е. Ридз-Смігли наказав оголосити найвищу готовність 6-го Львівського армійського корпусу з 22 серпня під тим приводом, що українці готують антипольське повстання [17].

Насправді західноукраїнські партії та організації не прагнули до антидержавних виступів. Навіть тоді, коли о 2 годині ночі з 31 серпня на 1 вересня німецькі радіостанції передали кодований сигнал «Ехо», тобто наказ «п'ятій колонії» в Польщі розпочати провокації і підривні дії, на території Західної України серйозних антипольських виступів не зафіксували [16, с. 50]. Навпаки, одна з найпопулярніших львівських газет «Діло» 30 серпня описувала антипольські провокації з боку Німеччини у Гданську й застерігала від можливої загрози.

У газеті «Діло» 15 вересня 1939 р. А. Шептицький і В. Мудрий помістили заяву про те, що українська громадськість спокійно відноситься до воюючих сторін і керуючись «здоровим інстинктом самозбереження поводить спокійно і гідно, та зберігає достойну поставу в обличчі історичних подій, яких вирішення лежить в руках воюючих держав» [3].

Коли СРСР 17 вересня 1939 р. вторглася в Західну Україну, Е. Ридз-Смігли з прим'єр-міністром і міністром закордонних справ ухвалили евакуювати державні установи і якомога більше військ через Румунію до Франції та Угорщини. Того ж дня о 17 год. 30 хв. командувач армії «Карпати» генерал Фабрицій Казимир наказав військам відступити до кордону з Румунією та Угорщиною. Уже 18 вересня в Румунію почала відходити група «Дністер» під командуванням генерала Мілана Камінського [37, с. 174–179].

Коли СРСР «обережно підкрадаючись вступав в Польщу зі сходу», його передусім непокоїло те, щоб ці дії перед світовою громадськістю не мали

вигляду агресії [30, с. 79–80]. Однак, попри всі намагання, приховати справжні наміри стосовно Польщі Москві не вдалося. Відомі сьогодні тексти секретних німецько-радянських протоколів літа – осені 1938 р. однозначно сприймаються як аморальні і незаконні. «Вони сповнені цинічної термінології агресорів, виправдувати їх добрими намірами сталінського режиму возз'єднати українські землі було б викривленням істини» [23].

Німеччина змусила Москву вступити у війну, не очікуючи падіння польського уряду. Сталін 17 вересня особисто відредагував ноту про перехід у наступ Червоної Армії, враховуючи зауваження присутнього при цьому німецького посла Ф. Шульенберга [11, с. 32]. Розпочалося так зване «визволення» українських земель, або, як зазначав міністр закордонних справ Польщі Юзеф Бек: «Совіти провели агресію» [9, с. 125]. У виступі по радіо Молотов заявив: «Наша робітничо-селянська Червона Армія покаже і на цей раз свою бойову могутність і виконає свою визвольну місію, вона вкряє себе новими подвигами і героїзмом і славою» [11, с. 37–38]. Польський посол у Москві В. Гжибовський не прийняв радянську ноту, назвавши її «брехливим документом». Він заявив, що СРСР «завдав Польщі удар ножом у спину» й вимагав негайно припинити агресію, а також вивести радянські війська з території країни [36, с. 519]. Оскільки все, що стосувалося Польщі і долі західноукраїнського населення, було заздалегідь вирішено Берліном і Москвою, на протест польського посла не звернули жодної уваги. Навпаки, 22 вересня К. Є. Ворошилов узгодив з військовим аташе Німеччини Кьострінгом демаркаційну лінію між зонами окупації так як вона визначалася секретним протоколом від 23 серпня. Наступного дня 12-та радянська армія вступила в залишені німцями західноукраїнські міста Стрий, потім Дрогобич, Борислав і Самбір. За передачу СРСР Дрогобича й Борислава той розплатився з Третім рейхом поставками пального в обсязі річного видобутку нафти в цьому регіоні [11, с. 37–38]. Незадовго до цього 19 вересня у Данцінгу Гітлер у спеціальній заяві зазначив, що «остаточна форма держави» в окупованих польських областях повністю залежить від Росії і Німеччини. Щодо позиції Сталіна, то він виступив проти «залишкової польської держави». Московська газета «Правда» 20 вересня писала: «Щоб уникнути будь-яких необґрунтованих чуток щодо завдань радянських і німецьких військ, які діють сьогодні в Польщі, уряд СРСР і уряд Німеччини заявляють, що дії цих військ не мають жодної мети, яка йде наперекір інтересам Німеччини чи Радянського Союзу» [24].

У вересні 1939 р. 18-й німецький корпус оточив Львів. Німці хотіли першими зайняти місто й захопити трофеї. Після переговорів з радянською стороною Берлін погодився на те, щоб у Львів вступила Червона Армія. Вермахт почав виводити свої сили з територій, які, за договором, мали окупувати радянські війська. «Ми, нібито, віддали Польщу на розтерзання гітлерівської Німеччині і самі взяли в цьому участь», – згадував пізніше М. С. Хрущов [35, с. 10–11].

Після здачі Львова 22 вересня 2-му кавалерійському корпусу 6-ої радянської армії, спеціальні служби безпеки розпочали у місті полювання на колишніх

членів компартій Польщі і Західної України, розпущених 1938 р. Багато з них були заарештовані як «агенти польської буржуазії». Західноукраїнських жителів по одному і групами впродовж 1939–1941 рр. «депортували вглиб СРСР» [40, с. 9].

Висновки. Необхідність ідеологічного обґрунтування поділу Польської держави наштовхнула Москву укласти з Німеччиною 28 вересня 1939 р. новий договір «Про дружбу та кордон між СРСР та Німеччиною», який визначав кордон між сферами двосторонніх інтересів по «лінії Керзона». Це означало, що Західна Україна переходила до СРСР, а такі українські землі, як Холмщина, Підляшшя, Посяння і Лемківщина, окупувалися Третім рейхом. Поляки 1939 р. порівнювали свою батьківщину з Ісусом Христом, розп'ятим поміж двох розбійників. «Обидва окупанти безпошадно розправлялися з населенням захопленої ними країни», – зазначав Т. Ериксен [7, с. 224].

У Москві розуміли, що навіть в умовах важкої польської окупації у Західній Україні міг зберегтися сильний політичний і культурний український осередок, що його самостійницьке обличчя і динаміка могли творити привабливу силу для центральної України.

Сталінська м'ясорубка знищила тих західноукраїнських діячів, котрі залишилися, керуючись моральною засадою, що провідники народу мають бути разом з ним у важку годину. Дмитро Левицький і Кость Левицький, Остап Луцький, Володимир Кузьмович, Іван Німчук, Володимир Целевич, Гриць Тершаковець, Дмитро Ладика та інші були знищені НКВС. Для «визволителів» вони були «націоналістичним кодлом». Сталін розправився і з тими, хто голосував за возз'єднання Західної України з СРСР в 1939 р. Так розстріляли Кирила Студницького і Петра Франка – депутатів Верховної Ради України відомих учених, прогресивних інтелігентів [28].

Вкотре підтвердилося те, що і для царських, і для більшовицьких правителів мета політики стосовно України була однаковою. Найбільшим провалом радянської національної політики вважають неспроможність здобути для себе мирними засобами населення Західної України. Наслідки німецько-польської війни 1939 р. для західноукраїнського населення були трагічними. Жорстокий злочин проти загальнолюдських норм і моралі здійснили спільними зусиллями більшовицька і нацистська диктатури заради амбітних планів панування над світом. Жертвами їхнього втілення стали народи Східної Європи, насамперед поляки та українці. Після подій 1939 р. відбулися нові брутальні акції, зокрема, агресія СРСР проти Фінляндії, вторгнення в Прибалтику. Тоталітарні держави ділили світ і для них долі окремих народів не мали жодного значення.

Події 1939 р. показали абсолютне нехтування з боку Гітлера і Сталіна як нормами міжнародного права, так і національними інтересами народів. Облудливі маневри навколо «західноукраїнського питання» – достатньо переконливе свідчення цього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вторая мировая война: истоки и выводы // Правда. – 1989. – 11 августа.

2. *Городецкий Г.* Миф «Ледокола» накануне войны / Г. Городецкий. – Москва : Прогресс-Академия, 1995. – 352 с.
3. Діло. – 1939. – 15 вересня.
4. *Жилин П. А.* Проблемы военной истории / П. А. Жилин. – Москва : Воениздат, 1975. – 398 с.
5. *Злепко Д.* Українське питання у 1938 – 1939 рр. і Третій рейх / Д. Злепко // Записки НТШ. Т. 228. Праці історико-філософської секції. – Львів : НТШ, 1994. – С. 249–308.
6. *Ионин Л.* Сталина обманул не Гитлер, а история / Л. Ионин // Новое время. – 1993. – № 10. – С. 6–29.
7. *Ериксен Т. Л.* Всемирная история. С 1850 года до наших дней / Т. Л. Ериксен. – Осло : Ozon, 1994. – 558 с.
8. *Кедрин И.* Катинська трагедія. Єльцин і архіви КДБ / І. Кедрин // Свобода. – 1992. – 20 жовтня.
9. *Кедрин И.* У межах зацікавлення / І. Кедрин. – Нью-Йорк–Торонто : НТШ, 1986. – 528 с.
10. *Кедрин-Рудницький І.* Чи ми хочемо війни? / І. Кедрин-Рудницький // Діло. – 1936. – 14 травня.
11. *Ковалюк В. Р.* Західна Україна на початку Другої світової війни / В. Р. Ковалюк // УДЖ. – 1991. – № 9. – С. 28–40.
12. *Кужіль У.* Шляхи російського імперіалізму / У. Кужіль. – Літопис УПА. Т. 9. – Львів, 1992. – С. 95–122.
13. *Кульчицький В. С.* Між двома війнами (1921–1941) / В. С. Кульчицький // УДЖ. – 1991. – № 9. – С. 12–27.
14. *Лемкин И. Ф.* История Лемковины / И. Ф. Лемкин. – Нью-Йорк : Юнкерс, Издание Лемко-Союза в США и Канады, 1969. – 384 с.
15. *Лисяк П.* Наша національна політика і останній Народний з'їзд / П. Лисяк. – Львів : Укр. нац.-дем. об'єднання, 1938. – 61 с.
16. *Мельников Д. Е.* Дзуликий адмирал (Главарь фашистской разведки Канарис и его хозяева) / Д. Е. Мельников, Л. Б. Черная. – Москва : Политиздат, 1965. – 127 с.
17. *Науменко К.* Вересень 1939: між Гітлером і Сталіном / К. Науменко // Високий замок. – 1996. – 18 вересня.
18. *Науменко К.* Наказу Гітлера стояти насмерть не було / К. Науменко // Високий замок. – 1997. – 26 вересня.
19. *Науменко К.* Як Сталін і Гітлер «життєвий простір» ділили / К. Науменко // Високий замок. – 1999. – 27 серпня.
20. Наша політика. – 1939. – 30 квітня.
21. *Ноймайр Антон.* Диктатори в зеркале медицини. Наполеон. Гитлер. Сталин / А. Ноймайр. – Ростов на Дону : Феникс, 1997. – 476 с.
22. *Оглашению подлежат. СССР–Германия. 1939–1941. Документы и материалы.* – Москва, 1991. – 400 с.
23. *Павличко Д.* Пакт Ріббентропа-Молотова і возз'єднання України / Д. Павличко // Літературна Україна. – 1990. – 4 січня.
24. Правда. – 1939. – 20 вересня.
25. Правда. – 1989. – 22 лютого.
26. *Прокоп М.* Україна і українська політика Москви / М. Прокоп. – Мюнхен : Сучасна Україна, 1956. – 176 с.
27. *Прозектор Д. М.* Европа – век XX. Войны. Их уроки. Воля к миру / Д. М. Прозектор. – Москва : Знание, 1984. – 208 с.
28. *Романюк П.* Політ Змія Горинича / П. Романюк // Молода Галичина. – 1991. – 17 жовтня.
29. *Случ С.* Германия и СССР в 1918-1939 годах: Мотивы и последствия внешнеполитических решений / С. Случ // Россия и Германия в годы войны и мира (1941–1995) / Под ред. Д. Прозектора и др. – Москва. – 1995. – С. 66–71.
30. СССР–Германия. 1939–1941. Сборник документов : в 2х кн. Кн. 1: документы материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939. – Вильнюс : Мокслас, 1989. – 123 с.
31. *Стерчо П.* Карпато-Українська держава / П. Стерчо. – Львів : За вільну Україну, 1994. – 288 с.

32. Суворов В. День М. Когда началась вторая мировая война / В. Суворов. – Москва : АСТ, 1994. – 320 с.
33. Суворов В. Ледокол. Кто начал Вторую мировую войну? / В. Суворов. – Москва : Новое время, 1993. – 352 с.
34. Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів / А. Трубайчук. – Київ : Істина, 1993. – 335 с.
35. Хрущов Н. С. Воспоминания. / Н. С. Хрущов // Огонек. – 1989. – № 30. – С. 30–37.
36. Brown A. C. On a Field of Red / A. C. Brown, C. B. Mac Donald. – New York, 1981. – P. 519.
37. Dabicki R. Działania armii «Karpaty» na przyczółku rumuńskim w 1939 roku (Część druga) / R. Dabicki // Przemyskie Zapiski Historyczne. 1987. – Nr 4–5. – S. 174, 178–179.
38. Erdman K. D. Geschichte, politic und Pädagogik. Aujsätze und Reden. Stuttgart / K. D. Erdman. – 1970. – S. 351–352.
39. Jedrychowska J. Wiedzieć Polskę z oddalenia / J. Jedrychowska. – Paris, 1988. – S. 56.
40. Prus E. Bjałe plany w życiu Jarosława Habala / E. Prus // Tak i nie. – 1989. № 34. – S. 9.
41. Skrypek A. Wschodnia polityka Polski gwarancje Brytyjski w 1939 r. / A. Skrypek // Dziej najnowsze. Rocznik VII. – 1957. – № 2. – S. 153.
42. Velychenko S. Carpathian Ukraine in Eastern European Politics. 1938–1939 / S. Velychenko // The Ukrainian Review. – 1971. – № 3 – P. 39.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2018
Прийнята до друку 20.12.2018

WESTERN UKRAINIAN LANDS IN THE CONTEXT OF THE SOVIET AND GERMAN CONSPIRACY IN 1939

Olexandra Sagaidak, Mykola Rozyk

Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 2394132,
e-mail: olexandrasagaidak@gmail.com

The article focuses on the war between Nazi Germany and Poland, which took place in 1939. The events of war have reached a deadlock, and therefore require further in-depth study and comprehensive analysis. In order to establish historical truth, modern scientists are forced to overcome numerous false stereotypes, which were caused by well-known realities and get closer to the objective coverage of those events.

In modern scientific studies, there are judgments that Germany was the only aggressor in the war with Poland, and the USSR became a victim of deceit. Behaviour of the USSR in the international scene was conditioned on the circumstances that seemed to be independent on the true intentions and desires of the Soviet regime. In particular, the typical representative and the creator of this myth is the historian G. Gorodetsky [2]. In fact, in his speech at the meeting of the Politburo of the Central Committee on August 19, 1939, Mr. Stalin left no doubt about the aggressive intentions of the Soviet leadership and his direct participation in the resolution of the World War II.

In fact, the war both of the Third Reich and the USSR against Poland was of an aggressive character and was a prelude to the conquest and domination of two totalitarian states over the Western Europe. In the background of these events, the Ukrainian question, the fate of the Western Ukrainian population, the tragedy of the Polish and Ukrainian people, mass repression and the extermination of the inhabitants of Western Ukraine, acquires a fundamentally different meaning than the authors who are the proponents of the position of the USSR claim.

Key words: agreement; collective security; «Ukrainian question»; negotiations; World War II.